

УДК 37.013. 42:06.011:061. 213

Ю. Й. ПОЛІЩУКдоктор педагогічних наук, професор
Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка**ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ САМОВИХОВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ
В МОЛОДІЖНОМУ ГРОМАДСЬКОМУ ОБ'ЄДНАННІ**

У статті проаналізовано проблему діяльності молодіжних громадських об'єднань як чинник, що впливає на самовиховання особистості молодих людей – членів зазначених об'єднань. Значну увагу приділено психологічним особливостям процесу самовиховання особистості, впливу різних чинників на процес самовиховання молоді. Відзначено, що самовиховання особистості молоді людини в умовах молодіжного громадського об'єднання можна розглядати як процес самовдосконалення, який діалектично поєднує в собі самозміни і самостановлення в структурі особистості.

Ключові слова: молодіжні громадські об'єднання, юнаки та дівчата, самовиховання.

Виникнення нових викликів у суспільстві, а відповідно нових підходів у педагогіці, збігається з періодом переосмислення сутності виховання й відродження терміна “самовиховання”.

Проблема самовиховання є актуальною у філософській, психологічній і педагогічній науці. Їй приділено увагу в працях психологів А. Адлера, Б. Ананьєва, Л. Виготського, А. Петровського, Р. Роджерса; педагогів Т. Коннікової, А. Макаренка, Л. Новикової, В. Сухомлинського, С. Шацького та ін.

Узагальнюючи їхнє розуміння проблеми, можна стверджувати, що джерелом самовиховання є потреба в покращенні своїх особистісних якостей, розвиток і корекція світоглядних установок та переконань.

Вітчизняні педагоги-науковці за останні десятиріччя накопичили значний досвід дослідження теоретичних і практичних засад самовиховання молоді в сучасних умовах.

В українській і зарубіжній науці педагогічні підходи до організації самовиховання молоді розробляли О. Безпалько, Р. Бочарова, М. Галагузова, І. Зверєва, Г. Селевко, О. Сорочинська, С. Харченко, Л. Штефан та ін.

Аналізуючи праці науковців, вважаємо за доцільне виділити певні аспекти порушеної проблеми в контексті роботи саме із зазначеною категорією молоді та окреслити основні напрями самовиховання в молодіжних громадських об'єднаннях. На нашу думку, вивчення можливостей покращення зазначеної сфери роботи молодіжних громадських об'єднань сприятиме активізації цього процесу.

Матеріали статті дають змогу суттєво просунутися в процесі розробки обласної програми модернізації процесу самовиховання сучасної молоді.

Метою статті є спроба здійснення соціально-психологічного аналізу педагогічних основ самовиховання особистості молоді в молодіжних громадських об'єднаннях.

Рушійною силою в прискоренні процесу самовиховання особистості є її діяльність і активність. У філософському енциклопедичному словнику діяльність визначено як “специфічну форму активного ставлення до навколишнього світу, зміст якої становлять його доцільні зміни й перетворення в інтересах людей” [7, с. 160]. На думку Е. Юдіна, “діяльність є специфічною формою активного ставлення до навколишнього світу на основі освоєння та розвитку наявних форм культури” [8].

У зв'язку із цим Г. Андреева зауважує: “Коли розуміти процес самовиховання особистості в її активній взаємодії із соціальним середовищем, то кожен з елементів цієї взаємодії має право на розгляд без побоювання, що переважна увага до одного з аспектів взаємодії обов'язково має обернутися його абсолютизацією, недооцінкою іншого компонента. Науковий розгляд питання про соціалізацію жодною мірою не виключає проблеми самовиховання особистості, а навпаки, передбачає, що особистість розвивається в її становленні як активний суб'єкт” [1, с. 275].

Вивчення філософських і психологічних аспектів самовиховання особистості робить актуальним питання про можливості перебігу зазначеного процесу в різних молодіжних співтовариствах, оскільки саме молодіжне співтовариство (як свідчать результати досліджень) значною мірою є каталізатором перебігу процесу самовиховання особистості. Зосередивши свою увагу на такому виді співтовариств, як молодіжні громадські об'єднання, розглянемо умови, необхідні для успішного перебігу процесу самовиховання юнаків і дівчат саме в них.

Молода людина відповідно до своєї діяльності (навчання, робота, спорт, дозвілля тощо) входить до різних співтовариств ровесників: студентського колективу, тимчасових колективів, неформальних угруповань, молодіжних громадських об'єднань. Усі ці співтовариства, безперечно, впливають на формування особистості молодої людини завдяки спільній діяльності й системі міжособистісних відносин. Взаємодія їх, на нашу думку, є ефективним чинником, який суттєво впливає на процес соціалізації молодого покоління, створює “необхідні умови для соціальної творчості через розмаїття форм цілеорієнтованої діяльності, що дозволяє дитині усвідомити себе як особистість, самоутвердитися, розвивати інтереси й здібності” [4, с. 13].

Молода людина, перебуваючи в різних молодіжних співтовариствах, прагне до задоволення своїх потреб у спілкуванні, самоутвердженні, пізнанні. Як свідчать результати нашого дослідження, функціонування молодіжних громадських об'єднань є оптимальним варіантом організації процесу самовиховання особистості юнака чи дівчини.

Для сучасного етапу розвитку молодіжного руху характерне створення різних за своєю спрямованістю, програмними установками, методами організації діяльності молодіжних громадських об'єднань.

Практика засвідчує, що молодіжні громадські об'єднання необхідні сучасним молодим людям для прояву ініціативи, самостійності, для посиленої й реальної участі в житті суспільства, для реалізації своїх мрій і сподівань. Не викликає сумнівів і те, що молодіжні спілки відіграють важливу роль в особистісному розвитку молоді.

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що молодіжні громадські об'єднання володіють значним соціально-педагогічним потенціалом, спроможним забезпечити процес ефективного самовиховання особистості. Поряд з тим на практиці діяльність зазначених об'єднань не завжди створює відповідні соціально-педагогічні умови для здійснення цього процесу. Ці умови – не просто створені обставини діяльності, що самі по собі вимагають від молодої людини соціально очікуваної поведінки, а лише ті, які активізують особистісний досвід та наявний потенціал.

З усього розмаїття можливих соціально-педагогічних умов ми виділили лише ті, які, наш погляд, найбільш ефективно будуть сприяти самовихованню члена молодіжного громадського об'єднання, а саме:

- створення оптимального соціально-педагогічного простору як форми організації молодіжного громадського об'єднання;
- орієнтація молодіжного громадського об'єднання на створення життєвої перспективи як реалізації ціленаправленої діяльності об'єднання;
- координація дій молодіжних громадських об'єднань як шлях підвищення ефективності їхньої діяльності.

Оптимальний соціально-педагогічний простір являє собою таку форму соціалізації молоді, у якій інтегруються складові розвитку особистості. Зазначений простір можна охарактеризувати як:

- раціонально організовану діяльність членів об'єднань, що відбувається в певному соціумі. Саме тут молода людина може реально виявити себе в різних статусах, ролях, позиціях, в індивідуальній і колективній, виконавській та творчій діяльності, як особистість зі своєю соціальною й громадянською позицією;
- ефективний засіб набуття особистого життєвого досвіду самостійності, досвіду спілкування, колективної спільної діяльності з ровесниками й дорослими; засіб емоційно-морального розвитку;
- світ різноманітних ігор і фантазій, свободи творчості, світ яскравих вражень і захоплень – найбільш цінний для будь-якого підлітка.

Відомо, що самовиховання особистості тісно поєднано з її соціальним самовизначенням. Це є особливо важливим для членів об'єднань у віці 15–20 років. У сучасній психології соціальне самовизначення розглядають як готовність людини усвідомлено й самостійно планувати та реалізовувати перспективи свого розвитку.

Про особистість, яка стала на шлях самовизначення, ми можемо говорити як про людину, яка задовольняє потребу шукати опору в зовнішній підтримці і, навпаки, у якої виникає здатність цілком спиратися на себе: робити самостійний вибір, займати свою позицію, бути відкритою й готовою до будь-яких нових поворотів свого життєвого шляху.

У процесі дослідження ми здійснили спробу виявити умови й механізми впливу діяльності молодіжних громадських об'єднань на процеси соціалізації, соціального саморозвитку та самовиховання їхніх членів.

Аналізуючи сутність впливу діяльності молодіжних організацій на ці процеси, ми виходили з того, що формування особистості члена молодіжної спілки потрібно розглядати в межах реалізації особистісних цілей, мотивів, потреб і смислу діяльності в молодіжному формуванні. Саме смисл надає змогу побачити події, які відбуваються в іншому масштабі, ніж вони йдуть у певному причинному ланцюгу. Якщо ж рухатися по горизонталі в межах цілей, мотивів, потреб, ми залишимося в наявній ситуації й будемо приречені в своєму дослідженні на рух по замкнутому колу.

Завершеності наявна ситуація набуває тоді, коли її починають розглядати в контексті цілого. Тільки в такому разі вона може бути розгорнута до повноти своєї сутності. Формою цієї "повноти" є смисл, формулою цілого є смисл. Лише вихід на рівень смислу дає нам можливість науково осмислити результати дослідження діяльності молодіжних громадських об'єднань і її ролі в структурі самовиховання цієї категорії молоді.

На нашу думку, смисл створює умови для виходу юнака (дівчини) – члена молодіжної спілки на вищий рівень усвідомлення суті його (її) перебування й діяльності в спілці. У конкретній дії для молодої людини щоразу відкривається шанс вийти за межу причин і наслідків, дати свою власну відповідь на ситуацію з позиції "тут і тепер". Тобто ми виходимо з того, що в момент певної дії особистість *стимулює можливість народження чогось більшого в собі* – того, що не може народитися з її минулого; така дія, яка відбувається *всередині певної цілісності*, є відображенням прихованого, але разом з тим і реального соціалізаційного впливу діяльності молодіжної спілки на процес самовиховання особистості.

Дії всередині певної цілісності М. Буякас розглядає як *феномен свободи*. Феномен свободи в ході певних дій починає лунати для молодої людини як голос спонукання до певної поведінки [3, с. 36]. Таким чином, смисл, феномен свободи, взаємодії, взаємовпливи у своїй сукупності становлять, на думку низки дослідників, психологічну й моральну основу процесу самовиховання та самовизначення особистості, тобто основу соціалізації членів молодіжних громадських об'єднань.

Проведений вище аналіз дає змогу сформулювати такі підходи, на яких будується наше бачення проблеми самовиховання й самовизначення зазначеної категорії молоді. Отже, ми їх розглядаємо як уміння члена молодіжної спілки виходити, виокремлювати себе з причинно-наслідкової залежності, попереднього стану й діяти щоразу спочатку; це ситуація, коли

юнак (дівчина) в силу обставин діяльності спілки починає “контактувати” з вищими, вічними смислами людського буття; і не лише “контактувати”, а й діяти, перебуваючи всередині цієї цілісності або “повноти”. Дії в умовах “повноти” можна розглядати як вільні особистісні дії. Діючи так, член молодіжної організації щоразу набуває нового особистісного досвіду. Такий досвід є точкою зустрічі особистості з особистісними самозмінами. Він (вона) формує здатність сприймати нове в собі, являти його оточенню як перетворювальну й творчу силу. По суті, ми говоримо тут про такий шлях самовиховання та самовизначення, коли йде зміна самої себе в новому особистісному досвіді. Можна сказати, що молода людина як особистість щоразу “в самому ж досвіді і народжується”, тобто “народжується” в процесі соціально значущої й суспільно корисної діяльності молодіжної спілки.

Шлях самовиховання та самовизначення є, таким чином, шляхом “порятунку” від емпіричної залежності. Дії члена молодіжного громадського об’єднання, який бере активну участь у його діяльності, характеризуються тим, що вони здійснюються щоразу заново всередині деякої повноти й цілісності. Цією “повнотою” є смислова сфера суб’єкта, яка починає звучати для нього як *голос внутрішньої необхідності*, який спрямовує його до корінних смислів екзистенції. Відповідно, молода людина стає суб’єктом свого життя, тобто здійснює самовиховання.

Отже, перед соціальним педагогом постає питання: як же допомогти членам молодіжних громадських об’єднань навчитися співвідносити себе з “повнотою”? Як корінні смисли можуть стати для молодої людини активною, живою формою, “формою для досліду”, формою, яка конструює особистість?

Щоб відповісти на ці питання, необхідно згадати висновок психолога М. Мамардашвілі: “Необхідно створити певну ситуацію, щоб молода людина могла випробувати себе” [6]. У працях Т. Буякаса знаходимо пораду стосовно того, що людині необхідно створити певну конструкцію (“текст свідомості”), засобом якої вона починає “розгортати себе” – для неї стануть можливими нові почуття й уявлення, вона побачить себе посправжньому [3, с. 37]. Варто підкреслити, що згадані науковці вважають, що в ході такої діяльності в структурі особистості народжується щось нове. Підтвердження цієї думки можна знайти й у дослідженнях сучасних мистецтвознавців, які вважають творчість основною діяльністю людської психіки, що, власне кажучи, і здійснює саморозвиток та самовиховання.

Так, Т. Буякас і М. Мамардашвілі висунули концепцію необхідності для творчості відповідно до організованого простору або поля впливу. Саме цей простір народжує все новий і новий внутрішній досвід. Щоб прийняти й сприйняти такий досвід, молода людина часто повинна подолати власні стереотипи, внести корективи до системи особистісних ціннісних установок. Отже, зазначений простір, а під ним ми розуміємо поле діяльності молодіжного громадського об’єднання, стає місцем, де умови розвитку особистості уже не затиснуті й не зафіксовані рамками стандартної по-

ведінки, а безперервно змінюються, відповідаючи на ситуацію “тут – і тепер”. Таким чином, у ході соціально значущої й суспільно корисної діяльності члени молодіжної спілки відкривають для себе та в собі невідомі їм раніше сторони і якості ціннісних орієнтацій та світоглядних уявлень.

У цій внутрішній роботі власного “Я”, як стверджують психологи, беруть участь і певні символи. Як наголошує Т. Буякас, “ми є свідками внутрішнього діалогу між нескінченними потенційними можливостями людини і невичерпним потенціалом символу. У такому діалозі відбувається зустріч незавершеного буття символу і буття людини. Обидва партнери цього діалогу через власну подію рухаються кожний у своєму напрямку, але які на певній точці перетинаються, суттєво впливаючи при цьому на процес самовиховання особистості” [3, с. 36].

Розглядаючи зазначене в контексті самовиховання членів молодіжних громадських об’єднань, ми вважаємо, що в цьому процесі взаємодіють певні символи, під якими розуміємо специфічні, притаманні саме конкретному молодіжному громадському об’єднанню духовні цінності та світоглядні установки. Під час відповідної діяльності вони ніби “оживають”, набирають конкретних обрисів, взаємодіють з духовно-моральним світом особистості членів об’єднань.

Необхідною й важливою в самовихованні особистості молодої людини – члена молодіжного громадського об’єднання, на нашу думку, є взаємодія із своїми товаришами по об’єднанню. Вона дозволяє забезпечити становлення суб’єктної позиції кожному з членів зазначеного формування.

Взаємодії як форма діяльності органічно пов’язані з відносинами. Останні ж визначаються як “взаємне спілкування, зв’язок між суб’єктами спілкування на якомусь ґрунті” [7, с. 419]. Зокрема, А. Леонт’єв звертає увагу на те, що діяльність є системою, яка, у свою чергу, включена до системи відносин. Він вказував на те, що відносини – це діяльність у її оформленні [5].

Нашу увагу привертає введене в науковий обіг поняття “виховні відносини” (термін А. Бойка) – “творча, морально-естетична взаємодія суб’єктів педагогічного процесу, спрямована на досягнення мети виховання, зумовлена соціально і психологічно всією системою суспільних відносин, загальнолюдських і національних цінностей, і яка відповідає певному етапу розвитку суспільства” [2].

Запропоноване визначення ґрунтується:

- на теоретичних положеннях В. М’ясищева, який першим звернув увагу на те, що в практиці є тотожність у поняттях “відносини” й “взаємодія”;
- на філософсько-психологічній концепції С. Рубінштейна, у якій доведено, що ставлення людини до людини опосередковує ставлення до буття. Це дало змогу дійти висновку, що від характеру відносин між членами молодіжних громадських об’єднань залежить вирішальною мірою вся їхня діяльність.

Для організації ефективної діяльності, яка сприяє самовихованню особистісних якостей молодої людини, ми використали методику колекти-

вного творчого самовиховання. Важливою складовою організаційного періоду став процес колективного обговорення і прийняття відповідних рішень. Такий підхід до організації планування робить членів молодіжних спілок відповідальними за пропозиції, які вони вносять на загальне обговорення. Колективне обговорення майбутніх акцій і заходів завершується аукціоном організаторів, у процесі якого визначають відповідальних за творчі справи. Відповідно на наступному етапі для кожного члена молодіжного громадського об'єднання з'являється шанс реалізувати себе як організатора певної діяльності.

Стадія реалізації конкретних акцій і заходів надає молодим людям можливість виявити не лише організаторські, а й творчі здібності. Реалізуючи свій потенціал у процесі колективних творчих справ, кожний член молодіжної спілки отримує можливість оцінити та розвинути свої здібності.

Важливу роль у процесі самовиховання особистості відіграє атмосфера доброзичливої підтримки та довіри всередині спілки. Рефлексія кожної реалізованої творчої справи дозволяє всім учасникам адекватно оцінити свої успіхи й промахи, оцінити внесок кожного в спільну справу. Це є вагомим стимулом для участі в подальшій діяльності молодіжної спілки та подолання можливих помилок.

У результаті проведеної роботи розроблено й частково реалізовано концепцію особистісного самовиховання молоді людини – члена молодіжного громадського об'єднання, яка відображає:

- потребу у визнанні, що є характерним для члена молодіжного громадського об'єднання;
- підвищену сприйнятливості до соціальних явищ сучасної дійсності;
- наявність мотивації до активної діяльності, взаємодії зі своїми товаришами, очікування успіху;
- потребу в самовизначенні й розвитку.

Необхідність активізації самовиховання юнака (дівчини) в умовах функціонування молодіжної спілки дала змогу визначити відповідні завдання. На нашу думку, до них необхідно зарахувати:

- виховання особистісних якостей і світоглядних переконань;
- підвищення соціальної компетентності молодих людей;
- формування установки на самостійне вирішення життєвих проблем.

Результати проведеної теоретичної та практичної роботи дали змогу виділити взаємопов'язані напрями у вирішенні зазначених завдань, а саме:

- набуття необхідних нормативних знань в умовах функціонування молодіжного громадського об'єднання;
- виникнення соціального середовища (молодіжної спілки), у якому різко прискорюється соціальний саморозвиток особистості;
- визначення позиції, ролі й функції соціального педагога як носія духовної культури, консультанта молодіжного громадського об'єднання.

Зазначена концепція з її базовими основами, завданнями та напрямками реалізації допомогла утвердитися в тій ролі, яку можуть відігравати

молодіжні громадські об'єднання. Вважаємо, що це чудовий спосіб вчитися жити в соціальному просторі прав і обов'язків, можливість зберегти та розвинути свою індивідуальність і неповторність, прискорити свій соціальний саморозвиток.

Розроблені в ході дослідження концептуальні положення, вивчення та експериментальна перевірка підходів до розробки умов сприяння самовихованню юнаків і дівчат у молодіжних громадських об'єднаннях дозволяють підбити підсумки виконання запланованих завдань і сформулювати такі **висновки**:

1. Самовиховання особистості молодої людини в умовах молодіжного громадського об'єднання можна розглядати як процес самовдосконалення, який діалектично поєднує в собі самозміни й самостворення в структурі особистості.

2. Базуючись на висновках ряду праць психологів і педагогів, можна стверджувати, що самовиховання особистості молодої людини – члена молодіжного громадського об'єднання є процесом визначення та реалізації життєвої стратегії, яка в юнацькому віці найбільш значущо виявляється в особистісному становленні.

3. На процес прискорення самовиховання особистості безпосередньо впливає перебування молодої людини в молодіжному громадському об'єднанні, яке, на нашу думку, є сприятливим простором розвитку особистісних якостей і світоглядних переконань зазначеної категорії молоді.

4. Найбільший потенціал молодіжної спілки закладений у моделювальному характері життєдіяльності молоді, за якого соціалізація особистості юнака (дівчини) значно прискорюється й набуває нової якості. Це відбувається за допомогою інтеграції творчих ініціатив, участі молодої людини в проектуванні, організації та рефлексії соціально значущої діяльності членів молодіжних формувань.

Список використаної літератури

1. Андреева Г. М. Социальная психология. Москва : Аспект-Пресс, 1997. 375 с.
2. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації. Київ : ІЗМН, 1999. С. 25.
3. Буякас Т. М. Опыт утверждения общечеловеческих ценностей – культурных символов – в индивидуальном сознании. *Вопросы психологии*. 1997. № 5. С. 34–39.
4. Волохов А. В. Вариативно-програмный подход к социализации личности ребёнка в деятельности детских организаций : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Казань, 1992. С. 13.
5. Леонтьев Л. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Наука, 1975. С. 73.
6. Мамардашвили М. К. Психологическая топология пути. Санкт-Петербург, 1997. С. 72.
7. Философский энциклопедический словарь. Москва : Наука, 1983. 840 с.
8. Юдин Э. Г. Деятельность и системность. *Систематические исследования*. Ежегодник. Москва : Наука, 1976. № 3. С. 13.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2017.

Полищук Ю. И. Педагогические основы самовоспитания личности молодого человека в молодежном общественном объединении

В статье анализируется проблема деятельности молодежных общественных объединений как фактор, влияющий на самовоспитание личности молодых людей – членов указанных объединений. Значительное внимание уделено психологическим особенностям процесса самовоспитания личности, влиянию различных факторов на процесс самовоспитания молодежи. Соответственно, самовоспитание личности молодого человека в условиях молодежного общественного объединения можно рассматривать как процесс самосовершенствования, который диалектически сочетает в себе самоизменение и самостановление в структуре личности.

Ключевые слова: молодежные общественные объединения, юноши и девушки, самовоспитание.

Polishchuk Yu. Pedagogical Basis of Self-Education of Young Personality in the Youth Public Association

The article deals with the problem of the activity of youth public associations as a factor influencing the self-education of the personality of young people – members of these associations. Much attention is paid to the psychological peculiarities of the process of self-education of the individual, analysis of the influence of various factors that influence the process of self-education of youth. We believe that the self-education of the personality of a young person in the conditions of a youth public association can be considered as a process of self-improvement, which dialectically combines the self changes and self formation in the structure of the individual. Based on the conclusions of a number of works of psychologists and teachers, the author can argue that self-education of a personality of a young person – a member of a youth public association is a process of definition and implementation of a life strategy, which most significantly manifests itself in the personality development in adolescence.

The analysis of the results of the research shows that the process of accelerating personal self-education is directly influenced by the presence of a young person in a youth public association, which, in our opinion, is a favorable space for the development of personal qualities and ideological beliefs of this category of youth.

The greatest potential of the youth union is laid down in the modeling of the life of youth, in which the self-education of the personality of a young boy (girl) is significantly accelerated and acquires a new quality. This is achieved through the integration of creative initiatives, the participation of a young person in the design, organization and reflection of socially significant activities of members of youth formations.

Key words: youth public associations, boys and girls, self-education.